e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

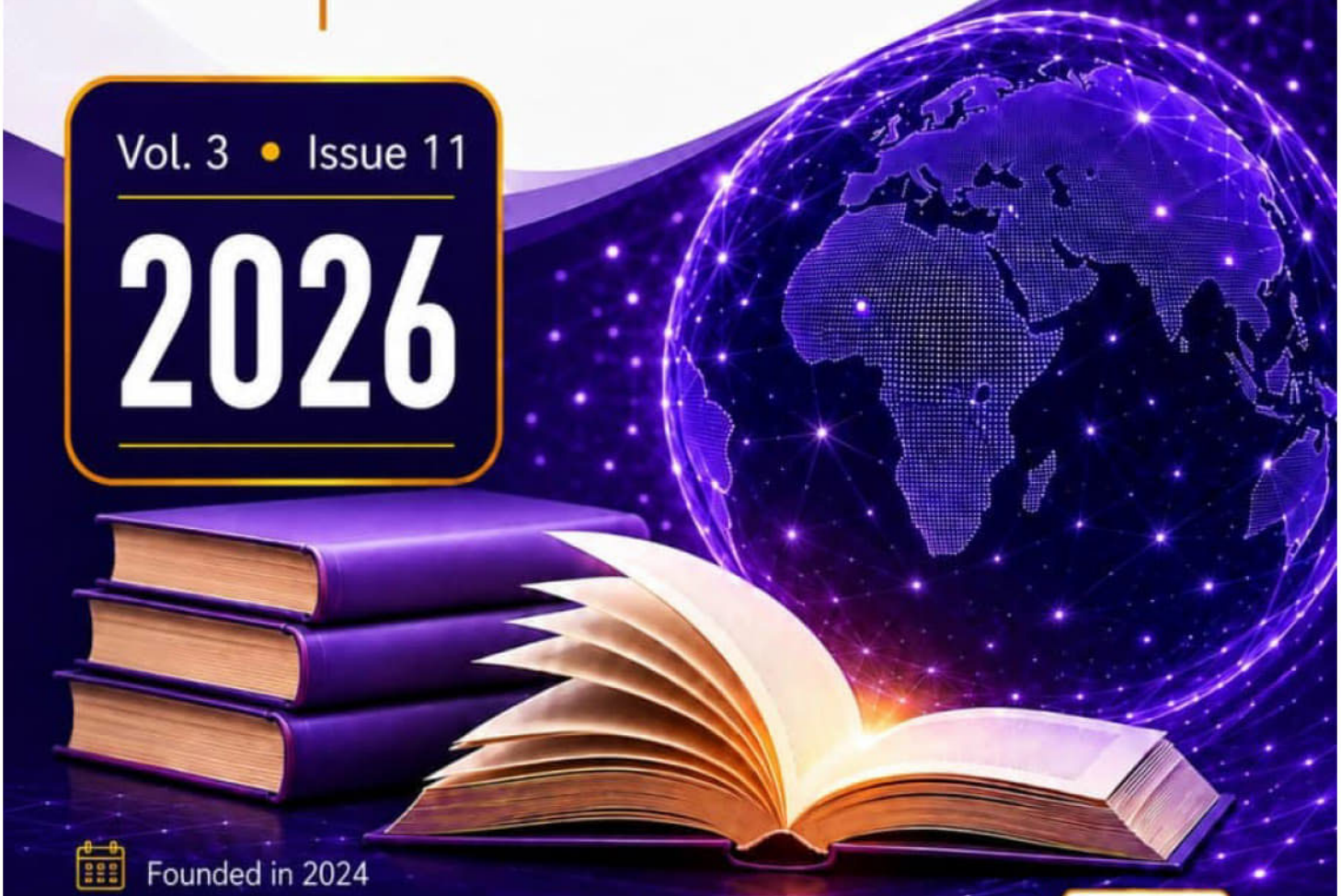
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026



Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/99qyn564

INKLYUZIV TA'LIM IJTIMOIY DAVLATNING USTUVOR YO'NALISHI SIFATIDA: XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON UCHUN TAKLIFLAR

Mamadjanov Jamshidbek

Toshkent davlat yuridik universiteti, o'qituvchi.
e-mail: mamadjanovjamshidbek@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0004-9098-2198

Annotatsiya.

Maqolada inklyuziv ta'lim 2023-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan ijtimoiy davlat tamoyilining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida tahlil qilinadi. Buyuk Britaniya oliy ta'lim tizimida inklyuziv pedagogikani qo'llab-quvvatlovchi mexanizmlar va uni amalga oshirishdagi to'siqlar O'zbekistonning huquqiy-institutsional bazasi bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida O'zbekiston oliy ta'lim tizimida inklyuziv o'qitishni rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ijtimoiy davlat, inklyuziv pedagogika, oliy ta'lim, nogironlikning ijtimoiy modeli, oqilona moslashuv, o'qituvchining kasbiy rivojlanishi, xalqaro tajriba.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ УЗБЕКИСТАНА

Мамаджанов Джамшидбек

Ташкентский государственный юридический университет, преподаватель.

Аннотация.

В статье инклюзивное образование рассматривается как одно из приоритетных направлений реализации принципа социального государства, закреплённого в Конституции Республики Узбекистан, принятой в 2023 году. Проводится сравнительный анализ механизмов поддержки инклюзивной педагогики и барьеров на пути её реализации в системе высшего образования Великобритании с правовой и институциональной базой Узбекистана. На основе международного опыта предлагаются рекомендации по развитию инклюзивного обучения и повышению его эффективности в системе высшего образования Узбекистана.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социальное государство, инклюзивная педагогика, высшее образование, социальная модель инвалидности, разумное приспособление, профессиональное развитие преподавателей, международный опыт.

INCLUSIVE EDUCATION AS A PRIORITY OF THE SOCIAL STATE: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND RECOMMENDATIONS FOR UZBEKISTAN

Mamadjanov Jamshidbek

Tashkent State University of Law, Lecturer.

Abstract.

This article examines inclusive education as one of the priority areas for implementing the principle of the social state enshrined in the Constitution of the Republic of Uzbekistan adopted in 2023. It provides a comparative analysis of the mechanisms supporting inclusive pedagogy and the barriers to its implementation in the United Kingdom's higher education system, alongside Uzbekistan's legal and institutional framework. Drawing on international experience, the article offers recommendations for developing inclusive teaching practices and improving their effectiveness in Uzbekistan's higher education system.

Keywords: inclusive education, social state, inclusive pedagogy, higher education, social model of disability, reasonable accommodation, professional development of teachers, international experience.

Kirish. 2023-yilda umumxalq referendumi orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 1-moddasida O'zbekiston boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat sifatida belgilandi [1]. "Ijtimoiy davlat" maqomi davlat zimmasiga har bir fuqaroning munosib hayot kechirishi va jamiyat hayotida teng ishtirok etishi uchun shart-sharoit yaratish majburiyatini yuklaydi. Bu majburiyat, ayniqsa, nogironligi bo'lgan va alohida ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslarga nisbatan sinovdan o'tadi: ijtimoiy davlatning haqiqiy mazmuni faqat nafaqa va imtiyozlarda emas, balki insonning ta'lim, mehnat va ijtimoiy hayotda to'siqlarsiz ishtirok eta olishida namoyon bo'ladi.

ISSN 3060-5059 (Online)

Konstitutsiyaning 50-moddasida har kimning ta'lim olish huquqi bilan birga, ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanishi ham mustahkamlab qo'yildi [1]. Shu bilan birga, amaldagi holat bu sohada hali ko'p ishlar qilinishi lozimligini ko'rsatadi: 2026-yil avgust holatiga ko'ra, mamlakatda nogironligi bo'lgan 168 mingdan ortiq bola mavjud bo'lib, ulardan 34,6 ming nafarini ta'lim va ijtimoiy xizmatlarga jalb etish zarurligi qayd etilgan [2].

Mavzuning dolzarbligi yana bir jihat bilan izohlanadi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limga oid normativ hujjatlar asosan maktabgacha va umumiy o'rta ta'limga qaratilgan, oliy ta'limda esa inklyuziya ko'proq qabul imtiyozlari (qo'shimcha kvota, imtihonda qo'shimcha vaqt) orqali tartibga solinadi. Boshqacha aytganda, oliy ta'limga kirish imkoniyati kengaymoqda, biroq talaba universitetga qabul qilinganidan keyin o'quv jarayonining o'zi — o'qitish, o'quv dasturi va baholash — qanchalik inklyuziv ekani masalasi kam o'rganilgan.

Tadqiqotning maqsadi — inklyuziv ta'limni ijtimoiy davlatning ustuvor yo'nalishi sifatida nazariy jihatdan asoslash, Buyuk Britaniya oliy ta'limi tajribasini tahlil qilish va shu asosda O'zbekiston uchun amaliy takliflar ishlab chiqish. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: 1) inklyuziv ta'lim va ijtimoiy davlat tushunchalari o'rtasidagi nazariy bog'liqlikni aniqlash; 2) Buyuk Britaniyada inklyuziv pedagogikani qo'llab-quvvatlovchi mexanizmlar va unga to'sqinlik qiluvchi omillarni ochib berish; 3) O'zbekistonning amaldagi huquqiy-institutsional bazasini baholash; 4) xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish bo'yicha takliflar berish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Inklyuziv ta'lim nazariyasida nogironlikka yondashuvning uchta asosiy modeli ajratiladi. Tibbiy model nogironlikni shaxsning "nuqsoni" sifatida ko'rib, uni davolash yoki tuzatishni markazga qo'yadi. Ijtimoiy model esa insonni uning holati emas, balki jamiyatdagi to'siqlar — moslashtirilmagan muhit, salbiy munosabat va istisno qiluvchi amaliyotlar — nogiron qiladi, degan g'oyani ilgari suradi [3]. Ekologik (bioekologik) model shaxs va uni o'rab turgan oila, ta'lim muassasasi, jamiyat hamda madaniy qadriyatlar tizimlarining o'zaro ta'sirini hisobga oladi. Ijtimoiy va ekologik modellar mantiqan ijtimoiy davlat g'oyasiga yaqin: agar to'siq shaxsda emas, muhitda bo'lsa, uni bartaraf etish mas'uliyati ham davlat va uning institutlari zimmasiga tushadi.

Inklyuziv pedagogikaning eng ko'p iqtibos keltiriladigan talqini L. Florian va K. Blek-Xokinsga tegishli bo'lib, ularga ko'ra, inklyuziv pedagogika ayrim o'quvchilar uchun alohida chora ko'rish emas, balki hamma uchun odatda mavjud bo'lgan imkoniyatlarni kengaytirishdir [4]. L. Stentiford va G. Kutsurisning 31 ta tadqiqotni qamrab olgan tizimli sharhi bu tushunchaning yagona ta'rifi yo'qligini ko'rsatgan: u tor ma'noda nogironligi bo'lgan talabalarni qo'llab-quvvatlash, keng ma'noda esa madaniy, lingvistik va ijtimoiy-iqtisodiy xilma-xillikka javob berish sifatida qo'llaniladi. Mualliflar inklyuziv pedagogikani o'qituvchining kasbiy o'zligi va qarashlari bilan chambarchas bog'liq tushuncha deb hisoblaydilar [5, 2257-b.]. S. Gibson esa qonunlar va huquqlar haqiqiy inklyuziyani ta'minlash uchun yetarli emasligini, buning uchun pedagogik amaliyotning o'zi o'zgarishi kerakligini ta'kidlaydi [6].

Xalqaro huquqiy asos sifatida BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi konvensiyasi (2006) inklyuziv ta'limni inson huquqi sifatida e'tirof etadi [7]. O'zbekiston ushbu konvensiyani 2009-yilda imzolagan va 2021-yil 7-iyunda 695-sonli qonun bilan ratifikatsiya qilgan [8]. Mahalliy ilmiy adabiyotlarda inklyuziv ta'lim asosan maktab ta'limi, maxsus pedagogika va normativ hujjatlar sharhi doirasida o'rganilgan, oliy ta'lim o'qituvchisining roli esa nisbatan kam tadqiq etilgan. Ushbu bo'shliq maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

METODOLOGIYA

Maqola muallifning Glazgo universitetida (Buyuk Britaniya) bajarilgan magistrlik dissertatsiyasiga asoslanadi [9]. Dissertatsiyada kengaytirilgan adabiyotlar sharhi (extended literature review) usuli qo'llanilib, ProQuest, ERIC, ScienceDirect, JSTOR, EBSCO ma'lumotlar bazalari va Google Scholar orqali 2010–2025-yillarda nashr etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar va siyosiy hujjatlar tanlab olingan hamda tanqidiy tematik tahlil asosida umumlashtirilgan. Ushbu maqolada mazkur natijalar O'zbekiston qonunchiligi va rasmiy ma'lumotlarining qiyosiy-huquqiy tahlili bilan to'ldirildi. Manbalarni izlash, matnni tayyorlash va tahrirlash jarayonida sun'iy intellekt vositasidan (Claude, Anthropic) yordamchi sifatida foydalanildi. Barcha manbalar, ma'lumotlar va xulosalar muallif tomonidan tekshirilgan bo'lib, ular uchun muallif javobgardir.

MUHOKAMA

O'zbekistonning huquqiy-institutsional bazasi. So'nggi yillarda inklyuziv ta'lim davlat siyosatining alohida yo'nalishiga aylandi. 2020-yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda inklyuziv ta'limga bag'ishlangan alohida modda (20-modda) mustahkamlandi [10]. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonunga ko'ra, oliy ta'lim muassasalariga davlat granti asosida qabul qilinadiganlar umumiy sonining 2 foizi miqdorida nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qo'shimcha kvota belgilangan [11]. Prezidentning PQ-4860-son qarori bilan 2020–2025-yillarga mo'ljallangan xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi [12]. Keyingi yillarda inklyuziv sinflar tashkil etilgan maktablar soni 2 610 taga, ularda ta'lim olayotgan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar soni 6,8 ming nafarga yetdi. Yangi o'quv yilidan bu ko'rsatkichlarni 3 249 ta maktab va 8,5 ming nafar o'quvchiga yetkazish rejalashtirilgan [13].

Inklyuziv ta'limning ijtimoiy davlat mexanizmlari bilan uyg'unlashuvi, ayniqsa, 2025–2026-yillarda yaqqol namoyon bo'ldi. Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 24-dekabrdagi 818-son qarori bilan Ijtimoiy himoya milliy agentligi tizimida Ko'p funksional inklyuziv-resurs markazi tashkil etildi va maxsus pedagoglarni kasbiy sertifikatlash tizimi joriy qilindi [14]. Prezidentning 2026-yil 4-avgustdagi PQ-292-son qarori bilan alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar bilan "oilabay" ishlash tizimi, assistiv jihozlarni vaucher asosida taqdim etish, 2027/2028-o'quv yilidan esa nogironligi bo'lgan abituriyentlarga oliy ta'lim tashkilotlariga kirish imtihonlarida belgilangan vaqtning 50 foizi miqdorida qo'shimcha vaqt hamda Brayl, audio va elektron formatdagi materiallar berilishi belgilandi [15]. Ta'lim xizmatlarining ijtimoiy himoya

tizimi bilan birlashtirilishi inklyuziv ta'limning endilikda faqat pedagogik masala sifatida emas, balki ijtimoiy davlat siyosatining tarkibiy qismi sifatida qaralayotganini ko'rsatadi.

Ammo bu hujjatlar tahlili muhim nomutanosiblikni ham ochib beradi. 818-son qarorda oliy ta'lim muassasalari uchun alohida inklyuziv talablar belgilanmagan, ular faqat malaka oshirish kurslarini o'tkazuvchi tashkilotlar sifatida tilga olinadi [14]. Oliy ta'limdagi chora-tadbirlar asosan "kirish eshigi"ga — kvota va imtihon sharoitlariga qaratilgan. Talaba o'qishga kirganidan keyin o'qituvchi qanday o'qitishi, o'quv dasturi va baholash qanday moslashtirilishi, o'qituvchi bunga qanchalik tayyor ekani kabi masalalar esa normativ jihatdan deyarli tartibga solinmagan.

Buyuk Britaniya tajribasi. Muallifning dissertatsiya tadqiqoti [9] Buyuk Britaniyada bu masala qanday hal etilayotganini ko'rsatadi. Birinchidan, 2010-yilgi Tenglik to'g'risidagi qonun (Equality Act) universitetlarga davlat sektorining tenglik majburiyatini (Public Sector Equality Duty) yuklaydi va nogironligi bo'lgan talabalar uchun oqilona moslashuvlarni (reasonable adjustments) amalga oshirishni talab etadi [16]. Bu inklyuziv o'qitishni ixtiyoriy tanlovdan huquqiy majburiyatga aylantiradi. Ikkinchidan, Buyuk Britaniya Ta'lim departamenti (Department for Education) tomonidan e'lon qilingan "Oliy ta'limda inklyuziv o'qitish va o'qish — mukammallikka yo'l" (2017) hujjati inklyuziyani ta'lim sifatining tarkibiy qismi sifatida ko'radi va butun muassasa miqyosidagi yondashuv, oldindan rejalashtirilgan o'quv dasturi, moslashuvchan baholash hamda o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tavsiya etadi [17].

Uchinchidan, universitetlar darajasida amaliy vositalar ishlab chiqilgan. Kingston universitetining Inklyuziv o'quv dasturi doirasi (Inclusive Curriculum Framework) o'qituvchilarga dastur mazmunini qayta ko'rib chiqish bo'yicha aniq yo'riqnoma beradi [18]. Plimut universiteti 200 betlik baholash qo'llanmasini qisqa va tushunarli onlayn siyosat bilan almashtirib, o'qituvchilar uchun seminar va forumlar tashkil etgan. Bu esa xodimlarning o'ziga bo'lgan ishonchini ham, talabalarning qoniqishini ham oshirgan [19]. 50 mamlakatdan 500 ga yaqin manbani umumlashtirgan Nogironlik inklyuziyasining institutsional doirasi (DIIF) samarali yetakchilik, oldindan rejalashtirilgan o'quv dasturi, xodimlarni rivojlantirish va doimiy monitoring kabi 12 ta o'zaro bog'liq tamoyilni taklif qiladi [20].

Shu bilan birga, Buyuk Britaniya tajribasi qonun va vositalarning o'zi yetarli emasligini ham ko'rsatadi. Universitet o'qituvchilari duch keladigan to'siqlarni ikki guruhga ajratish mumkin. Institutsional to'siqlarga inklyuziyaning faqat nogironlik bilan cheklangan tor talqini va o'qituvchilarning haddan tashqari ish yuklamasi kiradi. Buyuk Britaniyadagi 34 nafar universitet o'qituvchisi bilan o'tkazilgan suhbatlar aynan shu ikki omilni asosiy muammo sifatida ko'rsatgan [21]. Bundan tashqari, kasbiy tayyorgarlik yetarli emas: Belgiya, Finlandiya, Gretsiya, Ruminiya va Buyuk Britaniyadagi oliy va kattalar ta'limi muassasalarining 158 nafar o'qituvchisidan atigi 30 foizi inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tgan [22]. Tez-tez o'zgarib turadigan siyosiy talablar ("policy overload") [23] va talabalarning stigma tufayli nogironligini oshkor qilmasligi [24] ham o'qituvchining oldindan rejalashtirish imkoniyatini cheklaydi. O'qituvchi bilan bog'liq to'siqlarga, avvalo, inklyuziyani faqat markaziy nogironlik xizmatlarining vazifasi deb tushunish kiradi [23]. Ko'rib chiqilgan tadqiqotlarda pedagogik o'zgarishlarga qarshilik va kasbiy o'zlik bilan bog'liq xavotirlar ham qayd etilgan [9].

Ijtimoiy davlat nuqtayi nazaridan tahlil. Buyuk Britaniya tajribasi shuni ham ko'rsatadiki, ijtimoiy siyosatning yo'nalishi inklyuziyani qanday tushunishga bevosita ta'sir qiladi. M. Oliverning qayd etishicha, 2008-yilgi global moliyaviy inqirozdan keyin nogironlik nafaqalari va xizmatlarini qisqartirishni asoslash uchun nogironligi bo'lgan shaxslarni "og'ir" va "o'rtacha" toifalarga ajratish kuchaygan. Natijada jamiyat e'tibori yana shaxsning nuqsoniga qaratilib, nogironlik ijtimoiy mas'uliyat emas, balki shaxsiy muammo sifatida talqin qilina boshlagan [3]. Bu holat ijtimoiy davlat uchun muhim xulosa beradi: agar inklyuziya faqat imtiyoz va nafaqa toifalari orqali amalga oshirilsa, u osonlikcha tibbiy modelga qaytib qolishi mumkin. O'zbekistonda nogironlik guruhiga qarab beriladigan imtiyozlar (masalan, oliy ta'limga qabuldagi 2 foizlik kvota faqat I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslarga tatbiq etiladi [25]) zarur ijtimoiy kafolat bo'lsa-da, ular o'quv muhitining o'zini o'zgartirish vazifasini almashtira olmaydi.

Yangi Konstitutsiyada O'zbekiston ijtimoiy davlat sifatida belgilangan bo'lib, davlat har bir fuqaroning munosib turmush kechirishi uchun shart-sharoit yaratish majburiyatini o'z zimmasiga olgan. Konstitutsiyaning 154-moddasiga muvofiq esa 1-moddadagi qoidalarni qayta ko'rib chiqish mumkin emas [26]. Demak, ijtimoiy davlat maqomi o'zgarmas konstitutsiyaviy asos bo'lib, inklyuziv ta'lim siyosati ham vaqtinchalik dasturlarga emas, balki barqaror institutsional mexanizmlarga tayanishi lozim. 2020–2025-yillarga mo'ljallangan konsepsiyaning amal qilish muddati yakunlangan hozirgi bosqichda PQ-292-son qaror bilan 2026–2028-yillarga mo'ljallangan chora-tadbirlar dasturi tasdiqlangan [15], biroq u asosan alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarga qaratilgan. Oliy ta'limda inklyuziv o'qitishni tizimli tartibga soluvchi strategik hujjat esa hozircha mavjud emas.

NATIJALAR

Tahlil natijalari 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval. Buyuk Britaniya va O'zbekiston oliy ta'limida inklyuziyani ta'minlash mexanizmlari (qiyosiy tahlil)

Mezon	Buyuk Britaniya	O'zbekiston
Huquqiy asos	Equality Act (2010): tenglik majburiyati va oqilona moslashuv talabi	Konstitutsiya (1, 50-moddalar), O'RQ-637, O'RQ-641; BMT konvensiyasi (2021)
Oliy ta'limga kirish	Ishtirokni kengaytirish (widening participation) siyosati	2% qo'shimcha kvota; 2027/2028-o'quv yilidan 50% qo'shimcha vaqt, Brayl va audio materiallar

ISSN 3060-5059 (Online)

Mezon	Buyuk Britaniya	O‘zbekiston
O‘qitish va o‘quv dasturi	Milliy yo‘riqnoma (2017); universitet doiralari (Kingston va b.)	Oliy ta’lim uchun alohida yo‘riqnoma mavjud emas
Baholash	Moslashuvchan, inklyuziv baholash siyosatlari (Plimut va b.)	Asosan qabul imtihonlari darajasida tartibga solingan
O‘qituvchi tayyorgarligi	Kasbiy standartlar doirasi (UKPSF), malaka oshirish	Maxsus pedagoglar sertifikati (818-son qaror); OTM o‘qituvchilari uchun majburiy inklyuziv modul yo‘q
Asosiy muammo	Siyosat va amaliyot o‘rtasidagi uzilish, ish yuklamasi, tayyorgarlik yetishmasligi	Kirish imkoniyati va o‘quv jarayoni inklyuzivligi o‘rtasidagi uzilish

Manba: muallif tomonidan [9–17] asosida tuzilgan.

1-jadval ma’lumotlari va yuqoridagi tahlil quyidagi natijalarni ko‘rsatdi. Birinchidan, ijtimoiy davlat tamoyili inklyuziv ta’limni ixtiyoriy, xayriya xarakteridagi choradan davlatning konstitutsiyaviy majburiyatiga aylantiradi: ijtimoiy modelga ko‘ra, to‘siqlar muhitda mavjud ekan, ularni bartaraf etish ijtimoiy davlatning bevosita vazifasidir. Ikkinchidan, O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim siyosati maktab ta’limini ijtimoiy himoya tizimi bilan uyg‘unlashtirishda sezilarli natijalarga erishgan, biroq oliy ta’limda u asosan “kirish imkoniyati” darajasida qolmoqda. Uchinchidan, Buyuk Britaniya tajribasi ikki jihatdan muhim saboq beradi: kuchli huquqiy baza va institutsional vositalar zarur, ammo o‘qituvchilarning tayyorgarligi, vaqti va inklyuziyani keng ma’noda tushunishi ta’minlanmasa, ular kutilgan natijani bermaydi.

Shu asosda O‘zbekiston uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Oliy ta’limda inklyuziv o‘qitish bo‘yicha milliy yo‘riqnoma ishlab chiqish. Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan o‘quv dasturlari, dars o‘tish va baholash jarayonlarini qamrab oluvchi, Buyuk Britaniyaning 2017-yilgi hujjatiga o‘xshash yo‘riqnoma qabul qilinishi maqsadga muvofiq.

2. “Oqilona moslashuv” tushunchasini oliy ta’limga nisbatan aniqlashtirish. BMT konvensiyasi talablaridan kelib chiqib, oliy ta’lim tashkilotlarining nogironligi bo‘lgan talabalar uchun o‘quv materiallari, imtihon shakllari va muddatlarini moslashtirish majburiyatini normativ hujjatlarda aniq belgilash lozim.

3. OTM o‘qituvchilari uchun uzluksiz va ehtiyojga asoslangan kasbiy rivojlanishni ta’minlash. Malaka oshirish dasturlariga inklyuziv pedagogika va ta’limning universal dizayni (UDL) bo‘yicha majburiy modul kiritish, 818-son qaror bilan joriy etilgan maxsus pedagoglarni sertifikatlash tajribasini bosqichma-bosqich oliy ta’limga tatbiq etish taklif etiladi.

4. Har bir OTMda inklyuziv o‘quv dasturi va baholash siyosatini joriy etish. Bunda inklyuziya faqat nogironlik bilan cheklanmasdan, ijtimoiy-iqtisodiy, hududiy va lingvistik xilma-xillikni ham qamrab olishi kerak.

5. O‘qituvchilar yuklamasida inklyuziv ishlarni hisobga olish. O‘quv dasturlari va materiallarni moslashtirishga sarflangan vaqt o‘quv-uslubiy yuklamaga kiritilishi lozim. Aks holda, ish yuklamasi asosiy to‘siqqa aylanadi. Britaniya tadqiqotlarida ham aynan shu masalaga e’tibor qaratish tavsiya etiladi [21].

6. Monitoring va empirik tadqiqotlarni rivojlantirish. OTMlarda nogironligi bo‘lgan talabalar soni, ularning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari va bitiruvchilarning bandligi bo‘yicha ochiq statistik ma’lumotlarni yuritish, o‘qituvchilar tajribasini o‘rganuvchi tadqiqotlarni rag‘batlantirish hamda talabalar o‘z ehtiyojlarini xavfsiz va maxfiy tarzda bildira oladigan mexanizmlarni yaratish zarur.

XULOSA. O‘tkazilgan tahlil inklyuziv ta’lim ijtimoiy davlatning ikkinchi darajali emas, balki ustuvor yo‘nalishi ekanini ko‘rsatdi. Konstitutsiyada O‘zbekistonning ijtimoiy davlat sifatida belgilanishi va 50-moddada inklyuziv ta’limning kafolatlanishi davlat zimmasiga ta’lim muhitidagi to‘siqlarni bartaraf etish majburiyatini yuklaydi. So‘nggi yillarda qabul qilingan qonunlar, Prezidentning PQ-4860 va PQ-292-son qarorlari hamda Vazirlar Mahkamasining 818-son qarori bu majburiyatni amalga oshirishda, ayniqsa, ta’lim xizmatlarini ijtimoiy himoya tizimi bilan uyg‘unlashtirish nuqtayi nazaridan muhim qadam bo‘ldi. Biroq oliy ta’limda inklyuziya hozircha asosan qabul jarayoni bilan cheklanmoqda. Buyuk Britaniya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ta’lim olish imkoniyatini ta’minlashdan inklyuziv o‘qitishga o‘tish uchun huquqiy majburiyatlar, milliy va institutsional yo‘riqnomalar, o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi hamda ish yuklamasini hisobga olish bir vaqtning o‘zida, bir-birini to‘ldirgan holda amalga oshirilishi kerak. Aks holda, Buyuk Britaniyada kuzatilganidek, siyosat va amaliyot o‘rtasida uzilish yuzaga keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – 2023-yil 30-aprel // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/6445145.
2. Shavkat Mirziyoyev alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni ta’lim va ijtimoiy xizmatlar bilan qamrab olish bo‘yicha takliflar bilan tanishdi // Spot.uz. – 2026-yil 3-avgust. – URL: https://www.spot.uz/oz/2026/08/03/children-disabilities/.
3. Oliver M. The Social Model of Disability: Thirty Years On // Disability & Society. – 2013. – Vol. 28, № 7. – P. 1024–1026. – DOI: https://doi.org/10.1080/09687599.2013.818773.
4. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring Inclusive Pedagogy // British Educational Research Journal. – 2011. – Vol. 37, № 5. – P. 813–828. – URL: https://www.jstor.org/stable/23077052.
5. Stentiford L., Koutsouris G. What Are Inclusive Pedagogies in Higher Education? A Systematic Scoping Review // Studies in Higher Education. – 2021. – Vol. 46, № 11. – P. 2245–2261. – DOI: https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1716322.

6. Gibson S. When Rights Are Not Enough: What Is? Moving Towards New Pedagogy for Inclusive Education Within UK Universities // International Journal of Inclusive Education. – 2015. – Vol. 19, № 8. – P. 875–886. – DOI: https://doi.org/10.1080/13603116.2015.1015177.
7. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. – New York: United Nations, 2006. – URL: https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd.
8. Convention on the Rights of Persons with Disabilities Enters into Force in Uzbekistan // Kun.uz. – 2021-yil 29-iyul. – URL: https://kun.uz/en/news/2021/07/29/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-enters-into-force-in-uzbekistan.
9. Mamadjanov J. Inclusive Pedagogy in UK Higher Education: An Extended Literature Review of Opportunities and Challenges for Teaching Staff: MSc (Educational Studies) dissertation. – Glasgow: University of Glasgow, 2025. – 76 p. – Nashr etilmagan.
10. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/5013007.
11. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktabrdagi O‘RQ-641-son «Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida»gi Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/5049511.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/5044745.
13. Inklyuziv ta’lim sinflari mavjud maktablar sonini 3 mingdan oshirish rejalashtirilgan // O‘zA. – 2026. – URL: https://uza.uz/ar/posts/inklyuziv-talim-sinflari-mavjud-maktablar-sonini-3-mingdan-oshirish-rejalashtirilgan_897953.
14. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 24-dekabrdagi 818-son «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratish, ularni jamiyatga integratsiya qilish va individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/uz/docs/-7942665.
15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 4-avgustdagi PQ-292-son «Alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarni ta’lim va ijtimoiy xizmatlar bilan qamrab olish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/8375051.
16. Equality Act 2010, c. 15. – London: The Stationery Office, 2010. – URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents.
17. Department for Education. Inclusive Teaching and Learning in Higher Education as a Route to Excellence. – London: Department for Education, 2017. – URL: https://www.gov.uk/government/publications/inclusive-teaching-and-learning-in-higher-education.
18. McDuff N., Hughes A., Tatam J., Morrow E., Ross F. Improving Equality of Opportunity in Higher Education Through the Adoption of an Inclusive Curriculum Framework // Widening Participation and Lifelong Learning. – 2020. – Vol. 22, № 2. – P. 83–121. – DOI: https://doi.org/10.5456/wpll.22.2.83.
19. Kneale P. E., Collings J. Towards Inclusive Assessment: The Journey at the University of Plymouth // Diversität lernen und lehren – ein Hochschulbuch / Hrsg. N. Auferkorte-Michaelis, F. Linde. – Opladen: Barbara Budrich, 2018. – S. 31–43. – DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctvbkjx58.5.
20. Evans C., Zhu X. The Disability Inclusion Institutional Framework. – University of Lincoln; University of Southampton, 2022. – URL: https://inclusivehe.org/disability-inclusion/.
21. Atanasova D., Papen U. UK University Teachers on Inclusive Education: Conceptualisations, Practices, Opportunities and Challenges // Studies in Higher Education. – 2025. – DOI: https://doi.org/10.1080/03075079.2025.2455431.
22. Tabacaru Dumitru C., Stan M. M., Langa C., Dumitru G. Teachers’ Readiness to Support Effective Inclusion of Students with Specific Learning Disorders in Higher and Adult Education // Journal of Educational Sciences & Psychology. – 2022. – Vol. XII, № 2. – P. 18–33. – DOI: https://doi.org/10.51865/JESP.2022.2.04.
23. Wray M. Additional Support Services and the Utilisation of Teaching Assistants in University Settings: Dissuading Inclusive Practice or Improving Academic Outcomes? // Support for Learning. – 2021. – Vol. 36, № 1. – P. 102–115. – DOI: https://doi.org/10.1111/1467-9604.12345.
24. Kendall L. Supporting Students with Disabilities Within a UK University: Lecturer Perspectives // Innovations in Education and Teaching International. – 2018. – Vol. 55, № 6. – DOI: https://doi.org/10.1080/14703297.2017.1299630.
25. Nogironligi bo‘lgan shaxslarni oliy ta’lim muassasalariga qabul qilishda beriladigan imtiyozlar // Advice.uz huquqiy maslahat portali [Elektron resurs]. – URL: https://www.advice.uz/oz/document/4154.
26. Yangi Konstitutsiya: 10 ta asosiy o‘zgarish // Kun.uz. – 2023-yil 2-may. – URL: https://kun.uz/news/2023/05/02/yangi-konstitutsiya-10-ta-asosiy-ozgarish.